

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

แหล่งน้ำ เป็นทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรงเพราะน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตการมีน้ำเพื่อการอุปโภค – บริโภค หรือเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอจึงเป็นเรื่องสำคัญ สำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในถิ่นทุรกันดาร น้ำ ยิ่งคุณค่า อนกอนันต์

น้ำ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีปริมาณจำกัด แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจและจำนวนประชากร ขยายตัวขึ้นความต้องการก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะเรื่อง การเกษตร การอุปโภค บริโภค การอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว สำหรับประเทศไทยสถานการณ์ทรัพยากรน้ำเมื่อปี 2490 ซึ่งมีจำนวนประชากร 17.8 ล้านคน มีปริมาณน้ำ 11,000 ลบ.ม./คน/ปี ปี พ.ศ. 2533 มีปริมาณน้ำลดลง เป็น 4,600 ลบ.ม./คน/ปี และปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีจำนวนประชากรเพิ่ม เป็น 60.82 ล้านคน มีปริมาณน้ำลดลงเป็น 3,441 ลบ.ม./คน/ปี เท่านั้น ซึ่งเป็นปริมาณที่ต่ำกว่า ค่าเฉลี่ยของทรัพยากรน้ำในภูมิภาคเอเชียที่ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย(ADB) ประมาณไว้ว่ามี ปริมาณ 4,300 ลบ.ม./คน/ปี และต่ำกว่าสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีปริมาณน้ำ ทำมากถึง 6,000 ลบ.ม./คน/ปี (สมเกียรติ ประจักษ์ 2542 : 1)

การที่แหล่งน้ำเกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ นั้น เกิดจากผู้ใช้ น้ำไม่มีการรักษา น้ำ ไม่มีการ บริหารจัดการน้ำให้มีคุณภาพดี และสาเหตุอื่นๆอีกมากมาย การที่เราจะพึ่งพาเฉพาะน้ำฝนอย่าง เดียวอาจจะไม่ได้ เพราะแต่ละปีจะมีช่วงแห้งแล้งแทรกคั่นอยู่ ฉะนั้นเราจะต้องพึ่งพาแหล่งน้ำ จากที่อื่นมาใช้ประโยชน์ เช่น น้ำที่ไหลหรือมีอยู่ตามพื้นผิวดิน(Surface Water) อาจจะขังอยู่ ตามห้วยหนองคลองบึง กลุ่มน้ำหรือทะเลสาบที่มนุษย์สร้างขึ้น และน้ำใต้ผิวดินหรือที่เรียกอีก อย่างหนึ่งว่า น้ำบาดาล (Artesian Water)

รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยมีความพยายามในอันที่จะแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมและการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่รู้จักรั้วที่ถูกต้องและไม่ประหยัด ต้องใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมาก ในการแก้ไขปัญหาระบบน้ำ ซึ่งหมายถึงว่าประชาชนต้องสูญเสียภาษีไปเพื่อการแก้ไข ปัญหา น้ำเป็นจำนวนมากนั่นเอง และยังไม่มิตีท่าว่าจะคลี่คลายลงได้ง่ายๆเพราะภาวะภัยแล้ง และการเกิดอุทกภัยยังคงมีอยู่ทุกปี จึงควรหันมาศึกษาในภาคประชาชนบ้างว่า ได้ให้ความ ร่วมมือกับภาครัฐมากน้อยเพียงใด มีความรู้มีความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรน้ำเพียงพอหรือไม่

และมีวิธีการป้องกันการสูญเสียน้ำหรือไม่ โดยเฉพาะภาคการเกษตร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีปัญหาทางด้านกายภาคและสิ่งแวดล้อมมากกว่าภาคอื่นๆของประเทศ (บรรพต นุชราคม. 2548 : 2)

และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม บัญญัติไว้ว่ารัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เองโดยให้พัฒนาท้องถิ่น พัฒนาเศรษฐกิจ ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ตลอดจนทั้งพัฒนาท้องถิ่นให้มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเต็มรูปต่อไป โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้บรรจุแนวคิดใหม่ในการพัฒนาประเทศในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความพยายามแก้ไขผลกระทบจากการพัฒนาข้างต้นคือ การปรับแนวคิดจากการเน้นพัฒนาเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวมาเป็นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง ปรับวิถีคิด การพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการพัฒนา และกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายระยะยาวเพื่อเป็นกรอบ ในการปฏิบัติร่วมกัน และมียุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาประเทศคือ การพัฒนาคน และสังคม โดยเน้นกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค และเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เสริมสร้างสมรรถนะทางเศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเน้นวิธีการประชาสังคม ในการปฏิบัติตามแผนงาน และการจัดการ (คมเดช จันโทริ. 2547 : 1-2)

ซึ่ง กรมชลประทาน ได้มีนโยบายการดำเนินการเพื่อให้สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ.2540 หมวดที่ 5 ของรัฐธรรมนูญฯ ซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ได้ระบุในมาตรา 76 และ 79 ให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐ จึงได้กำหนดให้ดำเนินการกิจกรรม การจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

ในการบริหารด้านส่งน้ำ และการบำรุงรักษาระบบชลประทาน ทุกโครงการชลประทาน และ
 ในส่วนของโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จึงได้จัดให้กลุ่ม
 เกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน มีส่วนร่วมในการจัดการส่งน้ำ และการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา
 (กลุ่มงานพัฒนาการใช้น้ำ กรมชลประทาน. 2546 : 45)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานมีหน้าที่ให้
 การสนับสนุน การส่งเสริมด้านวิชาการ และการสร้างความเข้มแข็งให้ กับกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ
 ชลประทาน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของ กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน
 ต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยข้อมูลจากการวิจัย
 จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา นอกจากนี้ ยังจะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ
 และกรมชลประทานที่ปฏิบัติงาน ในการนำผลการวิจัยไปกำหนดเป็นแนวทางการมีส่วนร่วม
 ด้านต่างๆ จนทำให้กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน มีความเข้มแข็งสามารถดำเนินการได้ด้วย
 ตนเอง และมีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อ โครงการ
 อ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย
2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อ โครงการ
 อ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา
 และรายได้ครัวเรือน
3. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะ และความต้องการในการพัฒนา การมีส่วนร่วมของกลุ่ม
 เกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

สมมติฐานการวิจัย

ผู้ศึกษาได้ตั้งสมมติฐานเพื่อการวิจัยศึกษาในครั้งนี้ คือ

1. ระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อ โครงการ
 อ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย อยู่ในระดับ ปานกลาง
2. สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา และ
 รายได้ครัวเรือน ที่แตกต่างกันมีส่วนร่วมแตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ไว้ดังนี้

1. **ขอบเขตพื้นที่การศึกษา** หมายถึง พื้นที่ทำการเกษตรที่รับน้ำจากโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

2. **ประชากร (Population)** หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานในพื้นที่รับน้ำจาก โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จำนวน 448 คน

3. **กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา (Sample)** หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานในพื้นที่รับน้ำจาก โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จำนวน 212 คน โดยวิธีการหาขนาดกลุ่มตัวอย่าง ตามสูตรของ ทาโร ยามาเน (Yamane Taro. 1973 : 727)

4. ตัวแปรที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

4.1 **ตัวแปรอิสระ (Independent variables)** จากการคัดเลือกปัจจัยต่างๆที่มีเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ กับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จำนวน 4 ปัจจัย คือ

- 1) เพศ
- 2) อายุ
- 3) ระดับการศึกษา
- 4) รายได้ครัวเรือน

4.2 **ตัวแปรตาม (Dependent variables)** การมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ตามการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (กลุ่มงานพัฒนาการบริหารจัดการน้ำ กรมชลประทาน. 2546 : 77) จำนวน 2 ด้าน ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วม การจัดการส่งน้ำ
- 2) การมีส่วนร่วม การบำรุงรักษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วม หมายถึง กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยวัดระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน

กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน หมายถึง เกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานที่ได้รวมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการมีส่วนร่วมต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

เกษตรกรผู้ใช้น้ำ หมายถึง สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานในเขตพื้นที่การเกษตรที่รับน้ำจาก โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน หมายถึง โครงการชลประทานขนาดกลาง บ้านดงนาตำ ตำบลหนองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการชลประทานหนองคาย กรมชลประทาน เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

การจัดการส่งน้ำ หมายถึง การประชุมวางแผนงาน การกำหนดพื้นที่ส่งน้ำเป้าหมาย การแจ้งความต้องการปลูกพืช การบริหารงานของคณะกรรมการ การรักษากฎ ระเบียบ ข้อบังคับ การติดตามการส่งน้ำ การประชาสัมพันธ์ และการประเมินผลการส่งน้ำ

การบำรุงรักษา หมายถึง การดูแลบำรุงรักษา การตรวจสอบความเสียหายของอาคารชลประทาน การซ่อมแซมความเสียหายเล็กน้อยที่ กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานสามารถดำเนินการ ได้เอง หรือตามข้อตกลงร่วมกัน เช่น การขุดลอกคูน้ำ การกำจัดวัชพืช เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ข้อสนเทศที่ได้รับจะเป็นข้อมูลให้กับโครงการชลประทานหนองคาย และกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานต่อโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยบังพวน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เพื่อใช้เป็นแนวทางการวางแผน การแก้ไขปรับปรุงพัฒนาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้กับเจ้าหน้าที่ของโครงการชลประทานฯ กับกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานในพื้นที่ท้องถิ่น จังหวัด และภูมิภาคโดยรวม